

ISSN (Print) 2616-678X
ISSN (Online) 2663-1288

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

Евразийского национального
университета имени Л.Н. Гумилева

BULLETIN

of the L.N. Gumilyov
Eurasian National University

ФИЛОЛОГИЯ сериясы
Серия **ФИЛОЛОГИЯ**
PHILOLOGY Series

№4(125)/2018

1995 жылдан бастап шығады

Издается с 1995 года

Founded in 1995

Жылына 4 рет шығады

Выходит 4 раза в год

Published 4 times a year

Астана, 2018

Astana, 2018

Бас редакторы **Дихан Қамзабекұлы**
филология ғылымдарының докторы, проф. (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары **Шолпан Жарқынбекова**
филология ғылымдарының докторы, проф. (Қазақстан)

Редакция алқасы

Аскер оғлы Рамиз	Ф.ғ.д., проф. (Әзербайжан)
Ақматалиев Абдылдажан	Ф.ғ.д., проф. (Қырғызстан)
Бахтикиреева Улданай	Ф.ғ.д., проф. (Ресей)
Беженару Людмила	Ф.ғ.д. проф. (Румыния)
Бейсембаева Жанаргүл	Ф.ғ.к., (Қазақстан)
Біжкенова Айгүл	Ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Жақыпов Жантас	Ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Журавлева Евгения	Ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Жаң Динжиң	PhD, проф. (Қытай)
Ескеева Мағрипа	Ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Ержласун Гүлжанат	PhD, ассос. проф. (Түркия)
Қасқабасов Сейіт	Ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Негимов Серік	Ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Нұрғали Қадиша	Ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Нуриева Фануза	Ф.ғ.д., проф. (РФ, Татарстан)
Райхл Карл	Ф.ғ.д., проф. (Германия)
Рахманов Носимхан	Ф.ғ.д., проф. (Өзбекстан)
Риверс Уильям Патрик	PhD, проф. (АҚШ)
Сәтенова Серікгүл	Ф.ғ.д. проф. (Қазақстан)
Султанов Казбек	Ф.ғ.д., проф. (Ресей)
Тәжібаева Сәуле	Ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Хисамитдинова Фирдаус	Ф.ғ.д., проф. (РФ, Башқұртстан)
Чернявская Валерия	Ф.ғ.д., проф. (Ресей)
Шәріп Амантай	Ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Шәріпова Гүлбану	Ф.ғ.к., доцент м.а. (Қазақстан)
Экиджи Метин	PhD, проф. (Түркия)
Янковский Генрих	PhD, проф. (Польша)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қ.Сәтпаев к-сі, 2, 408 б.

Тел.: (7172) 709-500 (ішкі 31-413)

E-mail: vest_phil@enu.kz

Жауапты редактор, компьютерде беттеген: Илияс Құрманғалиев

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. ФИЛОЛОГИЯ сериясы
Меншіктенуші: ҚР БЖҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК
ҚР Ақпарат және коммуникациялар министрлігінде 27.03.2018 ж. №16996-Ж тіркеу куәлігімен тіркелген.
Мерзімділігі: жылына 4 рет.
Тиражы: 35 дана
Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қажымұқан к-сі, 12/1, тел.: (7172)709-500 (ішкі 31413)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Editor-in-Chief **Dihan Kamzabekuly**
Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)

Deputy Editor-in-Chief **Zharkynbekova Sholpan**
Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)

Editorial board

Asker ogly Ramiz	Doctor of philology, Prof. (Azerbaijan)
Akmataliyev Abdildajan	Doctor of philology, Prof. (Kyrgyzstan)
Bakhtikireeva Uldanai	Doctor of philology, Prof (Russia)
Beisembayeva Zhanargul	Can. of philology, (Kazakhstan)
Bezhenaru Lyudmila	Doctor of philology, Prof (Romania)
Bizhkenova Aigul	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Chernyavskaya Valeriya	Doctor of philology, Prof. (Russia)
Erzhiasun Güljanat	PhD, assos. Prof (Turkey)
Yeskeyeva Magripa	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Henryk Jankowski	PhD, Prof. (Poland)
Kaskabassov Seit	Doctor of philology, Prof (Kazakhstan)
Khisamitdinova Firdaus	Doctor of philology, Prof. (RF, Bashkortostan)
Metin Ekiji	PhD, Prof. (Turkey)
Negimov Serik	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Nurgali Kadisha	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Nurieva Fanuza	Doctor of philology, Prof. (RF, Tatarstan)
Reichl Karl	Doctor of philology, Prof. (Germany)
Rakhmanov Nasimhon	Doctor of philology, Prof. (Uzbekistan)
Rivers William Patrick	PhD, Prof. (USA)
Satenova Serikkul	Doctor of philology, Prof (Kazakhstan)
Sultanov Kazbek	Doctor of philology, Prof. (Russia)
Sharip Amantay	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Sharipova Gulbanu	Can. of philology, assos. Prof. (Kazakhstan)
Tazhybayeva Saule	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Zhakypov Zhantas	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Zhang Dingjing	PhD, Prof. (China)
Zhuravleva Yevgeniya	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)

Editorial address: 2, Satpayev str., of. 408, Astana, Kazakhstan, 010008
Tel.: (7172) 709-500 (ext. 31-413)
E-mail: vest_phil@enu.kz

Executive editor, computer layout: Ilyas Kurmangalyev

Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University PHILOLOGY Series

Owner: Republican State Enterprise in the capacity of economic conduct «L.N.Gumilyov Eurasian National University» Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

Registered by Ministry of Information and Communication of the Republic of Kazakhstan. Registration certificate No 16996-Ж from 27.03.2018

Periodicity: 4 times a year Circulation: 35 copies

Address of printing house: 12/1 Kazhimukan str., Astana, Kazakhstan 010008; tel.: (7172) 709-500 (ext.31413)

© L.N. Gumilyov Eurasian National University

Главный редактор **Дихан Камзабекулы**
доктор филологических наук, проф. (Казахстан)

Зам. главного редактора **Шолпан Жаркынбекова**
доктор филологических наук, проф. (Казахстан)

Редакционная коллегия

Аскероглы Рамиз	д.ф.н., проф. (Азербайджан)
Акматалиев Абдылдажан	д.ф.н., проф. (Киргизстан)
Бахтикиреева Улданай	д.ф.н., проф. (Россия)
Беженару Людмила	д.ф.н., проф. (Румыния)
Бейсембаева Жанаргуль	к.ф.н., (Казахстан)
Бижкенова Айгуль	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Жакыпов Жантас	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Жан Динжин	PhD, проф. (Китай)
Журавлева Евгения	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Ескеева Магрипа	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Ержласун Гульжанат	PhD, ассос. проф. (Турция)
Каскабасов Сейит	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Негимов Серик	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Нургали Кадиша	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Нуриева Фануза	д.ф.н., проф. (РФ, Татарстан)
Райхл Карл	д.ф.н., проф. (Германия)
Рахманов Насимхон	д.ф.н., проф. (Узбекистан)
Риверс Уильям Патрик	PhD, проф. (США)
Сатенова Серикгуль	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Султанов Казбек	д.ф.н., проф. (Россия)
Тажибаева Сауле	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Хисамитдинова Фирдаус	д.ф.н., проф. (РФ, Башкортостан)
Чернявская Валерия	д.ф.н., проф. (Россия)
Шарип Амантай	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Шарипова Гульбану	к.ф.н., и.о. доцент (Казахстан)
Экиджи Метин	PhD, проф. (Турция)
Янковский Хенрих	PhD, проф. (Польша)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Сатпаева, 2, каб. 408

Тел.: (7172) 709-500 (вн. 31-413)

E-mail: vest_phil@enu.kz

Ответственный редактор, компьютерная верстка: Ильяс Курмангалиев

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия ФИЛОЛОГИЯ

Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК

Зарегистрирован Министерством информации и коммуникаций РК под номером №16996-Ж от 27.03.2018г.

Периодичность: 4 раза в год

Тираж: 35 экземпляров

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Кажимукана, 12/1, тел.: (7172)709-500 (вн.31413)

© **Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева**

Мазмұны

<i>Аймұхамбет Ж.Ә., Мақаш Л.</i> Атилла туралы аңыздаулар	8
<i>Амангелді А.А., Тилеужан Д.М.</i> Лиро-эпостық жырлардағы жылқыға қатысты заттық мәдениет лексикасының берілуі	15
<i>Байбатырова А.А.</i> Ағылшын тілінде жазылған ғылыми мақаланың макро-құрылымының когнитивтік және прагматикалық моделі	25
<i>Бейсембаева Г.З., Калибасова А.К.</i> Гендерлік лингвистикадағы эмоцияны айқындайтын лексика (ағылшын және қазақ тілдері негізінде)	42
<i>Бейсембаева Ж.А., Барямова Р.К.</i> Техникалық дағдылар және ағылшын тілі оқытушыларының онлайн оқыту дайындығы	50
<i>Бижкенова А.Е.</i> Қазіргі қазақ тіліндегі туынды модельдеу	62
<i>Дәулетбекова Ж.Т., Юсуп П.Қ.</i> Білім беру үдерісінде филолог-студенттердің интеллектуалдық күзиреттілігін қалыптастырудың психологиялық негіздері	70
<i>Дихан Қамзабекұлы</i> Алаштың «23 жоқтауы» - азаттықты жоқтау рәмізі	77
<i>Жусупова Р.Ф., Ниязова А.Е., Абдуова Б.С.</i> Кәсіби бағдарлы тілдік тұлғаны қалыптастырудың мультилингвалды сипаты	86
<i>Зейнулина А.Ф., Ибраева А.Т.</i> Ұлы Дала фольклорындағы Арқалық батыр бейнесі	94
<i>Мұхтарова С.С.</i> Қазақ баламасыз лексикасын жеткізу жолдары (І. Есенберлиннің «Көшпенділер» трилогиясы негізінде)	102
<i>Сыздықова Г.О.</i> «Қозы Көрпеш-Баян сұлу» жырындағы сапалық сын есімдердің семантикасы	108
<i>Таңжарықова А.В., Юсуп А.Н.</i> Қазіргі қазақ поэзиясындағы киелі жердің мифопоэтикалық бейнесі	115
<i>Тұрысбек Р.С., Мәтібаева Э.Қ.</i> Шағын жанрдың көркемдік әлемі (Д. Досжан әңгімелері бойынша)	121
<i>Өтебалиева Г.Е., Қасқабасова Қ.С.</i> Ана тілі деңгейінде үйренуге арналған көпдеңгейлі тіл білімі	129
<i>Шокабаева С.С.</i> Қазіргі қазақ тіліндегі «ақ» сөзінің сөзжасамдық әлеуеті	136
<i>Жазбадереқ. Сәтенова С.К.</i> Рухани жаңғырумен үндес іргелі ғылыми еңбек	145

Contents

<i>Aimukhambet Zh.A., Makash L.</i> Legends about Attila	8
<i>Amangeldy A.A., Tilozen D.M.</i> Reflections of material and cultural vocabulary associated with the horse in lyric-epic works	15
<i>Baibatyrova A.A.</i> Cognitive-Pragmatic Model of Macrostructure of Research Articles Written in English	25
<i>Beisembayeva G.Z., Kalibasova A.K.</i> Gender aspect of the emotion expression in English and Kazakh languages	42
<i>Beisembayeva Zh.A., Baryamova R.K.</i> Technical Skills and Readiness of English Language teachers in Kazakhstan to teach online	50
<i>Bizhkenova A.E.</i> Modern modeling of the Kazakh Language	62
<i>Dauletbekova Zh.T., Yusup P.K.</i> Psychological Basis of the Formation of Philologists-Students' Intellectual Competence in the Literary Educational Process	70
<i>Dihan Kamzabekuly</i> «23 Zhoktau» of Alash – a Symbol of Zhoktau for Freedom	77
<i>Zhusupova R.F., Niyazova A.E., Abduova B.S.</i> Formation of professionally oriented linguistic identity multilingual character	86
<i>Zeinulina A.F., Ibrayeva A.T.</i> Character of Arkalyk Batyr in the Great Steppe Folklore	94
<i>Mukhtarova S.S.</i> To translation problems of Kazakh non-equivalent vocabulary (on the materials of I. Esenberlin trilogy “Nomads”)	102
<i>Syzykova G.O.</i> Semantics of qualitative adjectives in the work «Kozy Korpesh-Bayan Sulu»	108
<i>Tanharykova A.V., Yusup A.N.</i> Mythological and technical foundations of sacred places in modern Kazakh poetry	115
<i>Turysbek R.S., Matibayeva E.K.</i> Small genre and artistic world (On creativity D.Doszhans)	121
<i>Utebaliyeva G.E., Kaskabassova Kh.S.</i> Multi-level language proficiency in learning a non-native language	129
<i>Shokabayeva S.S.</i> Word-formulative Potential of the Word «ақ» in the Modern Kazakh Language	136
Chronicle. <i>Satenova S.K.</i> Fundamental scientific work in the light of spiritual rebirth of society	145

Содержание

<i>Аймухамбет Ж.А., Макаш Л.</i> Легенды об Аттиле	8
<i>Амангельды А.А., Тилеужан Д.М.</i> Отражения материально-культурной лексики, применяемые к лошади в лиро-эпических произведениях	15
<i>Байбатырова А.А.</i> Когнитивно-прагматическая модель макроструктуры англоязычной научной статьи	25
<i>Бейсембаева Г.З., Калибасова А.К.</i> Гендерный аспект выражении эмоции в английском и казахских языках	42
<i>Бейсембаева Ж.А., Барямова Р.К.</i> Технические навыки и готовность учителей английского языка обучать онлайн	50
<i>Бижкенова А.Е.</i> Моделирование дериватов в современном казахском языке	62
<i>Даулетбекова Ж.Т., Юсуп П.К.</i> Психологические основы формирования интеллектуальной компетентности филологов-студентов в литературном образовательном процессе	70
<i>Дихан Камзабекулы</i> «23 жоктау» Алаша – символ жоктау по свободе	77
<i>Жусупова Р.Ф., Ниязова А.Е., Абдуова Б.С.</i> Формирование профессионально-ориентированной языковой идентичности в мультилингвальной среде	86
<i>Зейнулина А.Ф., Ибраева А.Т.</i> Образ Аркалык батыра в фольклоре Великой Степи	94
<i>Мухтарова С.С.</i> Особенности перевода казахской безэквивалентной лексики (на материале трилогии И. Есенберлина «Кочевники»)	102
<i>Сыздыкова Г.О.</i> Семантика качественных прилагательных в произведении «Козы Корпеш-Баян сулу»	108
<i>Танжарыкова А.В., Юсуп А.Н.</i> Мифопоэтические мотивы сакральных мест в современной казахской поэзии	115
<i>Турысбек Р.С., Матибаева Э.К.</i> Художественный мир малого жанра (По творчеству Д. Досжана)	121
<i>Утебалиева Г.Е., Каскабасова Х.С.</i> Разноуровневое владение языком при обучении неродному языку	129
<i>Шокабаева С.С.</i> Словообразовательный потенциал слова «ак» в современном казахском языке	136
<i>Хроника. Сатенова С.К.</i> Фундаментальный научный труд в свете духовного возрождения общества	145

GTAMP 17.81.31

А.В. Таңжарықова, А.Н. Юсуп¹

Абай ат. Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

(E-mail: 'ayzhan.yusup@mail.ru)

Қазіргі қазақ поэзиясындағы киелі жердің мифопоэтикалық бейнесі

Аңдатпа. Тәуелсіздік алған кезеңнен бастап қазақ әдебиеттану ғылымы өзінің даму ерекшелігі жағынан біршама трансформациялық өзгерістерге ұшырады. Сол себепті көркем әдебиеттің фундаментальды мәселелерін оңтайлы шешуде мифопоэтика алдыңғы қатарға шықты. Қазіргі көркем әдебиеттегі мифопоэтикалық бағдар қаламгерлер шығармашылығындағы жалпы көркем-эстетикалық көріністерді суреттеумен қатар ақын-жазушылардың шығармаларындағы түрліше адами-философиялық ізденістерді де сипаттайды. Сондықтан бұл мақалада қазіргі қазақ поэзиясындағы киелі жерлер образының мифопоэтикалық негіздері қарастырылады. Яғни қазіргі қазақ поэзиясындағы мифологиялық танымға негізделген, шығарманың біртұтас құрылымдық жиынтығына айналған киелі жерлердің символдық-мотивтік, хронотоптық көрінісі сипатталады. Соған сәйкес ең алдымен киелі жерлерге қатысты адамзат танымында қалыптасқан басты ұғым-түсініктер мен нақты семантикалық қолданыстар мәдениет пен әлеуметтің константты үлгісін жасайды.

Түйін сөздер: миф, киелі жерлер, мифопоэтика, әдеби хронотоп, символ, мотив.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2018-125-4-115-120>

Кіріспе. XX-XXI ғасырда әлемдік білім және ғылым кеңістігінде мифке деген қызығушылық артты. Оның мән-маңызы өнер мен мәдениет, ғылымның әр саласында (әдебиет, музыка, археология, тарих, палеонтология, опера, кино, т.б.) айқын көрініс тапты. Қазіргі таңда әдебиет пен өнер тарихи даму ерекшелігі жағынан трансформациялық өзгерістерге ұшырауда. Сол себепті көркем әдебиет пен өнердің фундаментальды мәселелерін оңтайлы шешуде оның мыңжылдықтар бойы қалыптасқан даму эволюциясын есепке алмау мүмкін емес. Мұндай жағдайда екі аралықты байланыстырушы рухани жәдігер ретінде миф алдыңғы қатарға шығады. Ол ең алдымен адамзат табиғатының мақсат-мұраты мен арман-тілегін жеткізуші құрал ретінде мәдениет пен әлеуметтің константты үлгісін жасайды. Әр кезеңдерде мифтің ғажайып әлеміне көптеген сөз зергерлері жүгінген. Атап айтқанда, әлем әдебиетінде Т.Уильямс, Ж-П Сартр, Франц Кафка, П.Гауптман, Т.Манн, Х.Борхес, Г.Маркес, Х.Кортасар, т.б., орыс әдебиетінде Н.Гоголь, А.Чехов, М.Булгаков, В.Распутин, т.б., қазақ әдебиетінде М.Жұмабаев, І.Жансүгіров, О.Бөкей, Т.Әбдік, А.Алтай, Р.Мұқанова өз шығармаларында мифтік образдарды, аңыз-әпсаналардың сюжеттік желісін пайдаланған.

Зерттеу мақсаты. Мифтік таным бағзы замандардан қалыптасқан әлемді танудың ертедегі формаларын синкретизмде көрсетеді, қайта жаңғырудың түрлі сатысын бейнелейді. Оның барлығы түп мәнісінде сакральдылық құндылыққа әкеледі. Бұл мәселелердің барлығы әдебиет теориясындағы мифопоэтикада сипатталады. Ал мифопоэтика дегеніміз сөз зергерінің қоршаған әлемді тұтастықта жасаған моделін, соған сәйкес оның мифтік танымына сай жүзеге асырылған символдар жүйесі мен басқа да поэтикалық категорияларды қамтитын поэтика. Біздің бұл мақаладағы негізгі мақсатымыз – қазіргі қазақ поэзиясындағы *киелі жерлер* образының мифопоэтикалық негіздерін зерделеу.

Мәселенің зерттеу тарихы. Қазақ – ежелден «кие», «қасиет» деген ұғымдарға аса мән берген халық. Ауызекі сөйлеу барысында қолданылатын «бір нәрсенің киесі ұрады» деген қолданыс әр қазаққа етене таныс. Себебі, ата-бабаларымыз ерте кездерден кейбір табиғи апаттар мен құбылыстарды, отты, жерді, тіпті кейбір жан-жануарлар мен құстарды, тұрмыс-тіршілікке қажетті заттар мен құралдарды «киесі бар» не киелі, қасиетті деп қастерлеген. «...Осы аталғандарды құрмет тұту, ырым-жорасын жасап тұру адам баласына

байлық пен бақыт-құт әкеледі деп түсінеді. Ал осы кәделерді ұстамау, киелерді құрметтемеу жоқшылыққа душар етеді... Киенің ашуы, қаһары кесір деп аталды» деп ойлаған [1, 27]. Сол себепті дана бабаларымыз көне замандардан киелі мекендерге рухани күш беруші, адам жанын тазартушы жер деп қараған. Қазақ тіліндегі сакральды атауларды зерттеуші А.Керімбаев «Табиғат» макротобына жататын сөздерді үшке бөледі: 1) киелі географиялық нысандар (тау, жота, өзен-көл, қорғандар, т.б.); 2) ғарыштық денелер атауы (күн, ай, жұлдыздар, т.б.); 3) өсімдіктер атаулары (ағаштар, шөптер, т.б.) [2.]. Біз өз жұмысымызда киелі жерлердің көркем әдебиеттің нысаны ретінде сакральды образға айналу үрдісі мен олардың қазақ жеріндегі аймақтық-мекендік маңызын ескере келе былай деп жіктедік:

1. Киелі таулар (Алтай, Ұлытау, Ордабасы, Қазығұрт, Толағай, т.б.);
2. Әулиелі үңгірлер мен обалар (Шыңғыстаудағы Қоңыр әулие үңгірі, Баянауылдағы әулиелі үңгірлер, т.б.);
3. Әулиелі жерлер (қорғандар мен мазарлар);
4. Әулиелі тастар (Тарбағатайдағы әулие тастар, Тамғалы тас, балбалтастар)
5. Киелі сулар (Арқадағы Бурабай көлі, оңтүстегі Жылаған ата өзені, шығыстағы Ертіс өзені, батыстағы Жайық өзені, Атасу, т.б.);
6. Әулиелі бастаулар (Қатынқарағай, Марқакөлдегі әулиелі бастаулар);
7. Киелі ағаштар (Жаркенттегі киелі ағаш, шығыстағы Қамысты мекеніндегі әулие тал, Ақсуаттағы Жалғызтал мекені, т.б.);
8. Киелі құдықтар (Маңғыстаудағы Масат ата құдығы, Шымкент өңіріндегі Укаша ата құдығы, т.б.)
9. Виртуальды санадағы мекендер (ғұн заманындағы Ергенекөн, түркі дәуіріндегі Өтүкен, Асанқайғы іздеген Жерұйық).

Аталған киелі нысандардың барлығы қазіргі қазақ поэзиясында символдық-бейнелілік көрініс тапқан.

Мәселенің талқылануы. Қазіргі қазақ поэзиясының мифке бағытталу үрдісінің өзіндік логикалық мотивтері мен себептері бар. Тәуелсіздік алғаннан бері қазақ әдебиетінің де ақтаңдақ беттері ашылып, ақын-жазушылар шығармашылығында еркіндік бой алды. Авторлардың өзін-өзі тану үдерісі **адамзат – уақыт – мәңгілік** контекстінде жүзеге асты. Осы үдеден шығу мақсатында жекелеген авторлар қайтадан түрлі мифтер мен ғұрыптарға, ежелгі символдар мен архетиптерге жүгіне бастады. «Әдеби энциклопедиялық сөздікте» зерттеушілер қазіргі әдебиеттегі көркем мифологизмге деген қызығушылықтың мынандай негізгі белгілерін атап көрсетеді: «В современной литературе можно выделить следующее более или менее «радикальные» типы художественного мифологизма: 1. Создание художником своей оригинальной системы мифологем; 2. Воссоздание глубинных мифо-синкретических структур мышления; 3. Реконструкция древних мифологических сюжетов, интерпретированных с большей долей вольного «осовременивания», 4. Введение отдельно мифологических мотивов или персонажей в ткань реалистического повествования, обогащение конкретно-исторических образов универсальными смыслами и аналогиями; 5. Воспроизведение таких фольклорных и этнически самобытных пластов национального бытия и сознания, где еще живы элементы мифологического мирозерцания; 6. Притчеобразность, лирико-философская медитация ориентированная на изначальные, архетипичные константы человеческого и природного бытия: дом, хлеб, очаг, дорога, вода, гора, детство, страость, любовь, болезнь, смерть и т.п.» [3, 224]. Дәл осылай ақын-жазушылар шығармашылығында мифопоэтикалық көріністердің берілуі көркем шығармада түрлі аңыз-эпсаналар мен мифтердің, архетиптер мен символдарды енгізу тәсілдерін ғана көрсетіп қоймайды, сонымен бірге қазіргі әдебиеттің синхронды және диахронды аспектілерде даму үрдісін де сипатайды. Әсіресе, қазіргі қазақ поэзиясында архетиптік бейне ретінде киелі жерлер мифопоэтикалық контекспен жиі беріліп жүр. Киелі жерлердің мұндай сипатта

берілуі ең алдымен адамзат баласының болмысты тануға деген құлшынысынан, сонымен қатар киелі нысандарға деген тәу ету мотивінен көрінеді. А.Шәріп ұлттық әдебиеттегі киелі жерлердің мифопоэтикалық көрінісін былай деп түсіндіреді: «...Қазақтардың дәстүрлі дүниетанымындағы атамекенді ардақтау, аялау сезімі көне түркілік кезеңде көшпенділердің мифтік-поэтикалық ойлау жүйесіне орайлас, Жер-Анаға (Ергене қон, Өтүкен) табыну тұрғысында қалыптасқан «қоныс – құт – құдырет» формуласына тәуелді» [4, 88 б.]. Мәселен, ақын Қазыбек Иса «Укаша әулие басындағы құдық немесе ер кезегі үшке дейін» деген өлеңінде Түркістан өңіріндегі киелі мекен болып есептелетін әулие құдықты жырға қосады. Өлеңде ақын киелі құдықты көпшілік қауым зиярат етіп баратын нысан ғана емес, сонымен бірге адам жанын тазартатын, бойына күш-қуат беретін жер, мифтік энергияның қайнаркөзі ретінде суреттейді. Киелі мекенге тәу етіп барған ақын тағдыр сынағынан өту үшін құдыққа үш мәрте шелек тастайды. Қауға тастағанда шелегі екі рет бос қайтқан ақын іштей налып, өзінің көңіл-күйін былай деп сипаттайды:

...Алдымен жұрт ақындықты сөз етті,
Сөйтіп, маған алғаш берді кезекті;
Шырылдатты-ау шырай бермей шыңырау,
Сусыз... қайтіп өшірем өрт өзекті?.. –
Бұл жолы мен бола алмадым деп епті,
Екінші рет қайта салдым шелекті,
Сыйынғанмен... сырт берді ме, Жасаған,
Су шықпады... Айтам елге не бетті?.. [5, 30 б.].

Қ.Иса өлеңінде мифтік аңызға желі болған Укаша әулие құдығының сыры қайтадан жаңаша сипат алып, рухани тазарудың кодтық белгісі ретінде көрініс табады. Соның нәтижесінде ақынның әулие құдықты құдырет санауына байланысты әлемді танудағы авторлық моделі қалыптасады. Бұл модельде негізгі рөл әулие құдыққа тиеселі. Яғни әулие құдықтың образы ақынның өлеңінде бұрынғының жаңғырығы және қазіргі кездегі тіршіліктің мәні ретінде суреттеледі. Ол рухани жағынан таза, сакральдылық мағынаға ие. Ақын тілегін тілеп, үшінші рет қауға салып шелекті тартқанда, оған су беріледі. Өзінің бойы тазарып, рухтанып, бойына күш-қайрат біткенін ақын былай деп жырлайды:

...Бойды шарпып жатқан кезде зор жалын,
Бос кетер ме ойлаған бұл болжамым?
Солқ еткенде салмақ тартып қыларқан,

Солқ етті ғой қуаныштан сол жағым... –дейді. Бұл жерде ақын әдеби хромотоп негізінде ерте кезден мифтік қасиетімен белгілі киелі нысанның қазіргі кезеңдегі жалғастығын шендестіріп, бүгінгі рухани таным тұрғысынан параллель бейнелейді.

Негізінен әлемдік әдебиетте авторлық мифопоэтикада «мәңгілік тақырып» ретінде бейнеленетін архетиптер де қазіргі шынайы өмірдің коллизиясы ретінде ерекше қолданыс табады. Поэзияда сондай көрініс тапқан киелі нысандардың бірі – киелі ағаштар. Халық ауыз әдебиетінде кейіпкерлердің ағаштар мен гүлдерге келіп мұңын шағуы, сырын айтуы түрлі кейіптеулер мен мінездеулер арқылы беріледі. Себебі түркілерде ағашқа табыну мотиві ерте дәуірлерде-ақ қалыптасқан. Ағашты адам жанының жартысы деп түсінген бабаларымыз қайтыс болған адамның жаны ағаштың қуысын мекендейді деп түсінген-мыс. Б.Қанарбаева айтып көрсеткендей: «...Ешқандай тіршілік белгісі жоқ сусыз жерлерде өз бетінде жайқалып өсіп тұрған ағаштарды «**киелі**» деп табынған. Ондай ағаштарда қасиет бар деген сеніммен мал сойып құрбандық шалып, бастарына түнейтін болған. Оның тағы бір себебі адам өлгенменде оның жаны (аруағы) өмір ағашымен бірігіп өмір сүріп жатыр деген ұғымды қалыптастырған. Сондықтан әулие ағаштардың басына түнеп, құрбандық шалуға келгендер бойларындағы кеселдерден құтылу үшін түрлі тілектер тілеген...» [6, 126 б.]. Осылай ағашты кие тұту мотиві Ж.Әскербекқызының «Жалғыз тал»

өлеңінде де байқалады. Жалпы ағаш культі жайлы түсініктер барлық халықтарға тән. Ол ұғым негізінен ағашты әлем кеңістігі деп түсінуден қалыптасқан. Әлемдік мифологияда ағаш өлілер мен тірілер әлемін жалғастырушы дәнекер ретінде бейнеленеді. Яғни ағашпен тілдесу, оған мұң-сырын айту, оның бұтақтарына шүберек байлау арқылы өлілер рухымен табысып, тірілердің назын жеткізу ерте кезден-ақ қалыптасқан дәстүр десек те болады. Ақын жапанда өскен жалғыз талға өзінің сырын айтып, былай деп ақтарылады:

Жалғызтал,

Жапанда бітіп жабықтың ба екен,

Жалғыздық көріп, жабықтың ба екен,

Жапырақтарын жамырай жылап,

Жалғыз жолаушыны налыттың ба екен... [7, 10]. Бұл жерде жалғызталға арнау айту арқылы ақын адам өміріндегі жалғыздық сарыны жайлы да баяндайды. Ақын мифологиялық образға қарата айтқан арнауында оған жаңа мән үстеп, қазіргі мазмұнына сай форма тудырады. Ақын жалғызталға айтқан сыры арқылы өзінің болмыс-бітімінен де хабар береді. Егер әлеуметтен жырактанатын болсам, «жапанда өскен жалғызталды далама кетемін» деп ой қорытады:

Жалғызтал, болдың ба бабама мекен,

Сусаған жүрек нәр ала ма екен?!

Кінәмшіл көңіл түңілсе бір күн,

Жалғыз тал өскен далама кетем» [7, 10].

Ақынның жырлауында дала мифологемасы кеңістік-уақыт континуумы ретінде кие мен қасиетке ие ата-бабалардан қалған асыл мұра. Ол лирикалық кейіпкер танымында адамға сенім ұялатады, рухани мұрат сыйлайды, жан мен тәнді тазартады.

Қазіргі кезде ақындар өз өлеңдерінде мифті бастапқы таза қалпында болмаса халық арасында сақталған күйінде алмайды. Қайта бүгінгі өмірмен астастыра, салыстыра суреттейді. Соған сай көркем әдебиеттегі қалыптасқан мұндай үрдіс постмодернистік сипат алуда. Ақындар мифопоэтикалық образдарды өз шығармасында енгізуде ескі сарынды қайталау, еске түсіру мақсатында қолданбайды. Керісінше жас ұрпақтың санасын оятып, ұлттық жадыны жаңғыртуға ден қояды. Поэзияда ақын қолданған мифопоэтикалық образдар жаңа мағынаға ие болып, жаңаша көрініс табады. Ол авторлық қолданыста өзінің бастапқы қалпынан да өзгеше сипат алып, тереңірек мән-мағынаны иеленеді. Мәселен, А.Темірбай өзінің Көкшетау туралы жазған арнау өлеңдерінде «анасының анасы мекен еткен, әкесінің әкесі қоныс еткен» Көкшетауды ерекше қасиетке ие, «өте пәк, өте кербез, өте керім, Мекке мен Мәдинадай киелі мекен» ретінде символдық образ дәрежесіне көтереді. Өйткені, әлем мифологиясында әрбір тау шексіз жаңару мен жаңғырудың, қайта түлеудің бейнесі ретінде магиялық күшке ие. Соған сай адам танымында таудың қалыптасқан концептуалдық семантикасы да әртүрлі десек те болады. Ақын өлеңінде Көкше тауы кешегі мен бүгінді, өткен мен болашақты жалғастырушы кеңістік ретінде рухани және табиғи әлемді байланыстырады. Ол былай деп жырлайды: Көзіме Көкшетау боп көрін бақыт,

Тірімде тілегімді орындатып.

Мен сенің топырағыңды жер астынан,

Сүйеніп, сүйем мәңгі өліп жатып» [8, 17].

Ақын үшін тау өліден қайта тірілудің символы, бағыт-бағдар беруші темірқазық, жол көрсетуші шамшырақ іспеттес. Сол себепті ол «кеудемді Оқжетпес қып тіп-тік ұстап, Басымды Жұмбақтас қып көтеремін» деп мифопоэтикалық образ жасап, тау мен тасты тірілтеді, тау-тасқа айналу сарынын көркемдік поэтикалық құрал ретінде пайдаланады. Ақын поэзиясында тау жаратылыс әлемінің үш бөлігін (тау шыңымен таласқан көк аспан, адамзат табанының тұғыры кара жер, мәңгілік мекен жер асты) біріктіріп тұрған мифологема ретінде жинақтық функциясымен ерекшеленеді.

Қорытынды. Қорыта келгенде, қазіргі қазақ поэзиясындағы мифология мен реалистік өмірдің тұтасуы көркем әдебиетте жаңаша түр қалыптастырады. Ақындар киелі жерлерді мифопоэтикалық формада бейнелеу арқылы лирикалық кейіпкер әлемін өзгертіп, әлемді тануға байланысты әмбебап түсініктерді дүниеге әкеледі. Поэзиядағы киелі нысандарға қатысты түрлі символдық мотивтер мен қолданыстар дәстүрлі мифология символдарының модификациялануына әсер етеді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақ бақсы-балгерлері: / Құрастырған Ж.Дәуренбеков, Е.Тұрсынов. – Алматы: Ана тілі, 1993. – 224 б.
- 2 Керімбаев А. Қазақ тіліндегі сакаральды атаулардың этнолингвистикалық сипаты. / Фил.ғыл.кан.дәр.алу үшін жаз.дисс. - Алматы, 2007. – 134 б.
- 3 Литературный энциклопедический словарь / Под общей ред. В.М. Кожевникова, П.А. Николаева. Редкол.: Л.Г. Андреев, Н.И. Балашов, А.Г. Бочаров и др. – Москва: Советская Энциклопедия, 1987. – 752 с.
- 4 Шәріп А. Қазақ поэзиясы және ұлттық идея / А. Шәріп – Алматы: Білім, 2000. – 336 б.
- 5 Қазыбек И. Қызыл жыңғыл: Жыр кітабы. / И. Қазыбек – Астана: Фолиант, 2002. – 132 б.
- 6 Қанарбаева Б. Қазақтың наным-сенімдерінің фольклордағы көрінісі. / Б. Қанарбаева - Алматы: «Жазушы», 2004. – 288 б.
- 7 Әскербекқызы Ж. Қаз қанатындағы ғұмыр. / Ж.Әскербекқызы – Алматы: Жазушы, 2007. – 240 б.
- 8 Темірбай А. Автопортрет. / А. Темірбай – Алматы: Қазығұрт, 2005. – 258 б.

А.В. Танжарыкова, А.Н. Юсуп

Казахский национальный педагогический университет им. Абая, Алматы, Казахстан

Мифопоэтические мотивы сакральных мест в современной казахской поэзии

Аннотация. С момента обретения независимости казахская литература претерпела некоторые трансформационные изменения в своей специфике. По этой причине мифопоэтика вышла на передний план в решении фундаментальных проблем художественной литературы. Мифопоэтическая ориентация в современной художественной литературе наряду с общими художественно-эстетическими проявлениями творцов описывает различные человеко-философские исследования в произведениях поэтов и писателей. Именно поэтому в данной статье рассматриваются мифопоэтические основы сакрального пейзажа в современной казахской поэзии. Для него характерны символические мотивы, хронотопические проявления сакральных мест, основанные на мифологических знаниях в современной казахской поэзии, ставшей единой структурой произведения. Соответственно, основные понятия и конкретные смысловые практики, формируемые в познании сакральных мест, являются прежде всего константами культуры и социальности.

Ключевые слова: миф, священные места, мифопоэтика, литературный хронотоп, мотив.

A.V. Tanharykova, A.N. Yusup

Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Mythological-Poetic Basis of Sacred Places in Modern Kazakh Poetry

Abstract. Since independence, Kazakh literary science has undergone some transformational changes in its specifics. For this reason, the mythic philosophy came to the fore in solving the fundamental problems of fiction. The mythic-poetic orientation in modern fiction, along with the general literary and

aesthetic manifestations of the creators, describes various human-philosophical studies in the works of poets and writers. That is why this article discusses the mythological and technical foundations of the sacred landscape in modern Kazakh poetry. It is characterized by symbolic motifs and chronotopic manifestations of sacred places, based on mythological knowledge in modern Kazakh poetry, which has become a single structure of the work. Accordingly, the basic concepts and specific semantic practices, formed in the knowledge of sacred places, are primarily constants of culture and sociality.

Keywords: myth, sacred places, mythic poetics, literary chronotope, symbol, motive.

References

- 1 Qazaq baksy-balgerleri / qurast. J. Daurenbekov, E. Tursynov [Kazakh master talents / Comp. J. Daurenbekov, E. Tursunov]. (Ana tili, Almaty, 1993, 224 p.). [In Kazakh]
- 2 Kerimbaev A. Qazaq tilndegi sakraldy ataulardyn etnolingbistikalyk sipaty / fil. gyl. kand. dar. alu yshin jaz. diss. [Ethnolinguistic character of sacral names in the Kazakh language. Candidate of Philological Sciences] (Almaty, 2007, 134 p.). [In Kazakh]
- 3 Literaturnyj ehnciklopedicheskij slovar' / Pod obshchej red. V.M. Kozhevnikova, P.A. Nikolaeva. Redkol.: L.G. Andreev, N.I. Balashov, A.G. Bocharov i dr. [Literary-encyclopedia dictionary (L.V. General, V.K. Kozhevnikova, P.N. Nikolayeva, Redkol: L.G. Andreev, N.I. Balashov, A.G. Bucharov and others)]. (Encyclopedia, Moscow, 1987, 752 p.). [in Russian]
- 4 Sharip A. Qazaq poehziyasy zhane ulttyq ideya [Kazakh poetry and national idea]. (Almaty, 2000, 336 p.). [In Kazakh]
- 5 Kazybek I. Qyzyl zhyngyl: ZHyr kitaby [Red Junction: Collection of verses]. (Foliant, Astana, 2002, 162 p.). [In Kazakh]
- 6 Kanarbaeva B. Qazaqtyn nanym-senimderinin fol'klordagy korinisi [Views of Kazakh beliefs in folklore]. (Writer, Almaty, 2004, 288 p.). [In Kazakh]
- 7 Askerbekkyzy J. Qaz qanatyndagy gummyr [Life on the wings of a bird: verses and poems]. (Writer, Almaty, 2007, 240 p.). [In Kazakh]
- 8 Temirbai A. Avtoportret [Self-portrait]. (Kazygurt, Almaty, 2005, 258 p.). [In Kazakh]

Авторлар туралы мәлімет:

Таңжарықова А.В. – Филология ғылымдарының докторы, Академик С.Қирабаев атындағы қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының қауым. профессоры, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Достық проспектісі 13, Алматы, Қазақстан.

Юсуп А.Н. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті «6D021400 – Әдебиеттану» мамандығының 2-курс докторанты, Достық пр. 13, Алматы, Қазақстан.

Tanharykova A. V. – Doctor of Philology, Associate Professor of Kazakh and literature Department named after Academician S.Kirabaev, Abay Kazakh National Pedagogical University, Dostyk ave., 13 Almaty, Kazakhstan.

Yussup A.N. – 2 rd year PhD student of specialty «6D021400 – Literary Studies» of Abay Kazakh National Pedagogical University, Dostyk ave., 13 Almaty, Kazakhstan.